

מש אמנות ג'נבה, לא הכיר במגן-דוד אדום כבאירגון מקביל, בעוד שהעניק הכרזה לזאת לסהרה-האדום. שהוא אירגון מקביל לצלב-האדום במדינות המוסלמיות. אולם אי התיימה על האמנה אינה משנה דבר לגבי קיום טענייה לפי החוק הבינלאומי. כך, למשל, במילחמת קוריאה לא היתה עדיין ארצות-הברית חתומה על אמנת ג'נבה, כשם שסין וצפון-קוריאה לא היו חתומות עליה. למרות זאת הצהירו כל הצדדים במלחמה שהם מקבלים עליהם את ביצוע חוקי האמנה, דבר שלא הפריע לסינים ולצפון קוריאניים, להפסיק אתה בשיטתיות.

עקרונות אמנת ג'נבה שרירים וקיימים בחוק הבינלאומי וחובה על המדינות לפעול לפיהן, אפילו אם אין הן חתומות על האמנה.

לישראל היה מצב זה נוח למדי. כיוון שאינה חתומה על כל אמנות ג'נבה והספקה רק בהצהרה שהיא מקבלת על עצמה לפעול לפיהן, היא יכולה להתעלם מכל אמנות ג'נבה הנוגעות ליחס לאזרחי לוסיה בשטחים הכבושים. אחת האמנות אוסרת בפירוש, הזוהר אוכלוסיה בנזק פיתח-רפיה, הפקעת קרקעות פרטיים וריתחנות של הכובש על שטחים שנכבשו. היא מגנה הוצאת אוצרות-תרבות ושטחים כבושים, ואוסרת — למשל — הוצאת מימצאים ארכיאולוגיים. למשה דיין לא היה שום עניין להחיל אמנה כזו על הגדה ורצועת-עזה, ולוא מטעמים אישיים.

עכשיו, כאשר דרשו הסורים כי ישראל תקבל על עצמה את אמנת ג'נבה, הם לא התכוונו רק לאמנה הרביעית, זו הערסקת בהגנת שבויי מלחמה. הם תבעו שישראל תתחייב לבצע את כל אמנות ג'נבה, ולא רק את אלה הנוהות לה. הציבור הישראלי לא הבין את הדישיה, סבר שמדובר רק בטיפול בשבויים. ממלת ישראל מעולם לא טרחה להסביר לאזרחיה מדוע היא מתעלמת משאר אמנות ג'נבה ומקבלת על עצמה רק את אמנת שבויי המלחמה. אך הסורים רצו להשתמש בהזדמנות זו, לנצל את הרגישות הישראלית בעניין השבויים כדי לכפות על ישראל את החלת כל סעיפי ואמנות המישינה של אמנת-ג'נבה על השטחים המוחזקים.

מה? איך? מתי?

מעשיה, היה המצב הרבה יותר מסוכן ומורכב, גם מבחינה חוקית. מכפי שהיה דומה לדעת-הקהל הנירגשת, האמנות נוגעות לחוקי-המלחמה בכלל, ולשבויים בפרט, אינן מפורטות ומדוייקות. כמו חוקים רגילים המתקבלים בכל ארץ, למעשה אין הן אלא שורה של עקרונות כלליים, שנתקבלו אחרי ויכוח של מאות בשנים.

כך, למשל, לא נקבע בשום מקום לוחי זמנים לביצוע העקרונות. אחרי מלחמה מחליפים בדרך כלל שבויים — אך מתי? אחרי שבוע, חודש, שנה או עשר שנים? הדבר לא נקבע בשום מקום, והוא השואר למעשה לישיורים בין הצדדים הלוחמים. הוא הדין לגבי החלפת שבויים פצועים, ואפילו לגבי אספקת רשימות-שבויים. האימנה הבינלאומית אינה קובעת שום עיתוי לסידורים אלה. ההנחה היא תמיד שהעיתוי יסתדר במגעים ישירים, ושלשני הצדדים יש עניין משותף בזירוז ההליכים, מכיוון שכל אחד דואג לשבוייו.

ברגע שנוצר פער בין רגישות שני הצדדים לבעיית השבויים — עלולים מרגישות-הזמן של האחד להיות שונים מאד ממשגית-הזמן של השני. וזה מה שקרה עתה, המצרים, ובייחוד הסורים, לא דאגו לשבוייהם. לא רק מפני שסמכו על ישראלי, אלא גם מפני שהסורים, למשל, מתייחסים גם לחיילים שלהם עצמם כביחס אדיש הרבה יותר מכפי שמתייחסת ישראל לחייליה.

כך, למעשה, נשאר הכל למשא-ומתן הדדי וללחצים בינלאומיים. האמריקאים והסובייטיים, המעוניינים בהתקדמות לקראת הסדר-שלום, מהווים גורם עיקרי לזירוז העניין.

סופו של יתום

אדם בעיית-השבויים קיבלה בימלחמה על צביון נוסף — שאינו קשור דווקא בנסיגה להשיג אישגם פוליטיים ממשיים. אחת המטרות העיקריות של צבאות ערב במלחמה זו היתה לשבור את המיתוס

ה"הסופרמן" הישראלי, ושל צה"ל, הבלתי-מנוצח. מיתוס זה היה קיים ביארצות-ערב כמו בישראל, והוא סגע קשה בכבוד העצמי הערבי ובפעולה המדינית הערבית, סניגן הייכל קרא לזה בשם "מחסום הפחד". מחסום-הפחד נשבר כאשר הצליח הצבא המצרי לחצות את התעלה במיבצע-בוק, ולהשתלט על קו בר-לב. הישג דומה השיג הצבא הסורי בצפון, כאשר התקרבו ה"טנקים שלו לגבול הירוק.

אולם היה דרוש לערבים סמל פשוט וחזותי, שישים קץ לפחד מפני הסופרמן הישראלי. את הסמל הזה סיפקו השבויים. כאשר ראה הציבור הישראלי בפעם הראשונה באמצעות הטלוויזיה הירדנית, ש"רות-שורות של שבויים ישראלים, כפוזות הרגילות של שבויים, מדוכאים ומרכיני ראש, עבר עליו זעזוע. איכשהו, שררה ההרגשה שזה לא יכול לקרות לישראלים, מכל זעזועי המלחמה, זה היה אחד ההרתיים פים ביותר. שובים ערביים ליד שבויים ישראלים — הדבר שינה את הדפוסים הנפשיים שהשתרשו בישראל בשנים הי אחרונות.

אתה השפעה, בכיוון ההפוך, היתה ל"שבויים הישראליים בעולם הערבי. תמונות השבויים הכפותים, פניהם המדוכאות, עייניהם המושפלות, הופצו בצבא המצרי וה"סורי כאמצעי להרמת המוראל, כדי לומר לחיילים: ראו, הישראלים הם בשיר ודם מכוכם. אפשר לנצח אותם. בכל העמדות

על כל פנים, מנוי וגמור היה עם מנגנוני התעמולה הערביים להפיק מן השבויים הישראליים את התועלת המכסימלית לשינוי הדפוסים הנפשיים. יש להניח שמנגנוני המודיעין ניסו להפיק מן השבויים את מירב המידע הצבאי, דבר שגם הוא גרם, בוודאי, לעיכוב במסירת שמותייהם ובהעברתם לסיקוח הצלב-האדום. אגב, גם חקירת שבויים והוצאת מידע מהם, מנוגדת לסיעיף 17 של אמנת-ג'נבה מספר 4, הקובעת כי, אין לשבוע שבויי מלחמה לעבודות-כפייה ואין להוציא מהם ידיעות שלא ברצונם".

טבח ביפו

מעשיה תלוי כל היחס לשבויים, בכל המלחמות, על חוט דק. הדבר נובע מעצם הפאראדוקס הטמון במלים "חוקי מלחמה", או "מלחמה הומאנית". מלחמה היא מבאק לחיים ולמוות. כל צד במלחמה משתל להשמיד את יריבו, באמצעים אלימים. ההרג וההרס הם במהורתה של המלחמה. אם כן, איך אפשר להכניס יסוד הומניטארי למלחמה, או ל"הטיל עליה מיגבלות?

האיש שמצא פיתרון לפאראדוקס זה היה הוגה-הדעות הולנדי, שחי לפני 350 שנה. הוגו דה-גרוט (או, כגריסה הלטינית, גרוטיוס) חי בימי מלחמת שלושים-השנה, אחת המלחמות ההרסניות וקטלניות ביר

שבויים גרמניים בסטאלינגראד ניצול לצורכי תעמולה

תר בתולדות האנושות. מלחמה זו, בה השתלבו קנאויות דתיות באינטרסים מדיניים, הרסה את מרכז אירופה, קטלה כשני שלישים מאוכלוסיה גרמניה, והנמיתה על התרבות המערבית מכה משמנה לא החלימה עד היום. באותה מלחמה פעלו בשני הצדדים גורמים של חיילים שכיחים, שהתעללו ללא אבחנה באזרחי כל המדינות, רצחו, אנסו, שרדו ובזזו.

גרוטיוס-המציא קנה-מידה פרגמטי ל"כללי המלחמה: כל מה שדרוש לניצחון ותורם לו — מותר. כל מה שאינו דרוש, ומהווה אכזריות סתם — אסור.

ספרו הגדול, על חוק המלחמה והשלום, בשפה הגרמנית, הפך תמורו בדרך-ההטלת מיגבלה הומניטארית על המלחמה. אף שקדמו לו כמה הוגי-דעות דתיים בעיקרם, השפיע גרוטיוס יותר מכל אדם אחר על הדורות הבאים, וגם על דורו שלו. השפעתו היתה גדולה במיוחד על אחד המצבאים הגדולים של מלחמת שלושים-השנה, המלך הסוודי גוסטאב אדולף.

גרוטיוס הוכיח כי כבר היוונים הרומים אים החליחו בפיתוח חוקי-מלחמה אנושיים. אף שבימי קדם נמכרו שבויי-מלחמה ל"עבדות, ונפלו קורבן לעינויים ולקטניות אכזריות, לא היה זה כלל קבוע. גם הערבים קבעו כללי-מלחמה, שהיו הרמאניים מאוד על רקע תקופתם, ושעשו רושם על העולם הנוצרי.

בימי-הביניים הפכה המלחמה אכזרית במיוחד. באירופה שררה מלחמת-אזרחיים מתמדת, כשהאבירים חמסו, בזזו וקטלו איש את תניני רעהו. חיילים פשוטים נקיטלו בלי רחמים, אבל רמימעהלה שוחררו תמורת כופר. אחרי גרוטיוס החלו המדינות כורתות הסכמים דו-צדדיים להגבלת המלחמה, הסי

דרת הטיפול בשבויים באוכלוסיה כבר שה, ובעיקר בזכויות סניגות-סוחר — דבר שהיה דרוש לשם קיום קשרי-מיסחר. נקיטו כללים שהגבילו במידה רבה את אכזריות המלחמה. אולם גם אחרי שהמחשבה ההומניטארית התקדמה מאוד, והיחס לשבויים הלך ו"השתפר, אירעו חריגים מזוועיים — וקשה לדעת עד כמה נשמרו הכללים האנושיים הלכה למעשה. כך לא היסס נאפוליון הגדול לרצוח את כל שבויי-המלחמה שלו בארץ-ישראל בדם קר, בטבח שנערך ביפו, מפני שלא היה נוח לו לקחתם עימו בנסיגתו למצרים.

אולם במהלך המאה ה-19 הלכה וגברה הדרשיה לחקיקת חוק בינלאומי מחייב.

דגל הצלב האדום

בשנת 1859 ניצח נאפוליון השלישי את האוסטרים בקרב של סולטרינו באיטליה. כעבור שלוש שנים כתב סופר שווייצרי, תושב ג'נבה, ספר קטן על זוויעים הקרב הזה, ובמיוחד על היחס המחפיר לפצועים. היה זה אחד מאותם ספרים הביסטוריים שהלידו תנועות גדולות.

דעת-הקהל נסערה מן התיאורים, והדבר הפריך את ממשלת שווייץ לזמן בג'נבה ועידה בינלאומית לקביעת כללים אנושיים במלחמה, כך נולדה אמנת-ג'נבה הראשונה בשנת 1864, שהחלפה ב-1906 ותוקנה שוב ב-1949. אמנות אלה הן הבסיס לפעולות הצלב האדום (דגל הצלב האדום הוא היפוכו של הדגל השווייצרי. בדגל שווייצרי מתנוסס צלב לבן על רקע אדום, ובדגל האמנה הבינלאומית מתנוסס צלב אדום על רקע לבן).

בשנת 1868 הוכנס לשימוש בצבא הרוסי כדור-רובה מתפוצץ. הדבר המריץ דווקא את הממשלה הרוסית לקרוא לוועידה בינלאומית בעיר פטרסבורג (לינינגראד). ב"ועידה זו נקבע ש"המטרה היחידה במלחמה היא להחליש את הכוח הצבאי של האוייב, עליידי הוצאת מיספר מיריבי של חיילים אל מחוץ לפעולה". אין צורך להרוג אדם לשם כך — די בפצועתו או בלכידתו. מבחינה צבאית, השבר אובד לצבאו, ולשם השגת מטרת-המלחמה די בלקיחת חייל אויבי בשבי. "השמדת צבא האוייב אינה מחייבת את ההשמדה הגופנית של חייליו. זהו הבסיס המוסרי לטיפול גאות בשבויים. כל האכזריות כלפי שבוי ומישפחתו אינה מועילה להשגת ניצחון, היא מיותרת — ועל כן פסולה.

הוא הדין לגבי הטיפול באוכלוסייה אזרחית, לגבי סוגי-נשק ההופכים את מותו של הנפגע לבלתי-ימנעה, ביוה, שוד אוצרות-תרבות, וכיוצאים באלה מעשים אכזריים ופסעי-מלחמה, שאין להם ולא כלום עם השגת ניצחון צבאי. אגב, ההגדרה המדוייקת של פשעי-מלחמה נקבעה רק ב-1949, דבר שלא הפריע לטפוס את פושעי המלחמה הנאציים על פיהם. מלחמת-האזרחים האמריקאית הצמינה ביחס אכזרי במיוחד כלפי שבויים, ומילחמת פרנסייה-צרפת משנת 1870 הוסיפה על אכזריות זו. בשנת 1872 נולדה בפאריס אגודה למזן סיפור מנת-הלקס של שבויי-מלחמה. תעמולת האגודה הזו נפלה על קרקע פוריה. ובשנת 1874 נתכנסה בבריסל ועידה בינלאומית שקבעה כללים מפורטים יותר לניהול הוואמי של מלחמות. ועידה זו אמנם הוכשלה עליידי הבריטים, וה"הצהרה שנתקבלה בה לא הפכה למיסמך מחייב. אולם השפעתה המוסרית היתה כה חזקה, שלמעשה נתקבלו במשך הזמן כל עקרונותיה. כמה ועידות נוספות נערכו בהמשך, ובשנת 1899 בעיר ההולנדית האג, הפכו עקרונות אלה לחוק בינלאומי.

אמנות אלה מסדירות את היחס לשבויי מלחמה, מחייבות להחזיר מיד שבויים פצועים קשה, מחייבות לשלם שכר לשבויים וקובעות את היחס המקביל לעיתונאים ולקבלנים אזרחיים הגילויים לצבא ותנוצים לים בשבי, היחס לשבויים שברחו ונלכדו, הטיפול בפצועים, ועוד. כל המדינות כפופות, למעשה, לאמנות אלה, גם אם לא חתמו עליהן.

כאשר פעל השבוע הצלב האדום הבינלאומי, הוא הבסס על אמנות ג'נבה משנת 1949 ועל החוק הבינלאומי, אולם בהעדר גוף בינלאומי להוצאה-לפועל ולכפיית חוקים, נאלץ הצלב האדום, כמו תמיד, לסמוך על לחץ דעת-הקהל הבינלאומית, על התערבות המעצמות, ובעיקר על האינטרסים ההדדיים של ישראל וארצות-ערב עצמן. אין ספק שלחץ זה יצליח, בסופו של דבר, להביא להשחרור השבויים, אך בינתיים נגרם סבל בלי-יתואר למשפחותיהם ובעיקר למשפחות שאינן יודעות אם בניהן שבויים או נפלו בקרב.